

Vážení čtenáři, již název tématu naznačuje širší problematiky, kterou se chci zabývat ve svém seriálu článků, připraveném po dohodě s redakcí časopisu. Problematikou se zabývám delší dobu a rád bych svými články podnítil nejen příslušníky zabývající se taktikou a operačním uměním, ale také specialisty druhů vojsk ke všeobecné diskuzi tohoto okruhu otázek.

Bezpečnostní prostředí České republiky bude výrazně ovlivňováno mezinárodní a vojensko-politickou situací v České republice, v okolních státech Evropy, ve světě.

Prvořadým úkolem vojenské teorie, kromě řešení jiných problémů, je zabývat se studiem kritických momentů budoucích možných konfliktů a jejich vlivu na nutné změny v organizačních strukturách jednotek, útvarů a brigád, na využívání nových technologií, změn v taktice, ve velení a řízení, všestranném zabezpečení bojové činnosti a logistice.

V úvodní části považuji za důležité čtenáře seznámit s nejdůležitějšími pojmy. Pojem „operace v zastavěných prostorech“ lze najít v dokumentech NATO pod zkratkou OBUA - Operations In Build Up Area. Tento pojem představuje tři rozdílné stupně úrovně bojů (operací) v městském prostředí.

1. Boje ve městě v souladu (odsouhlasené, schválené) s úmluvami národních vlád. Na příklad městské boje v Severním Irsku. V úmluvách se odrážejí národní zákony vlád.
2. Městské boje vedené v souladu (odsouhlasené) s úmluvami koalice států. Jako příklad lze uvést operace OSN nebo NATO, které začleňují do konfliktu více než jeden národ. Úmluvy států a společně přijaté smlouvy sil v tom případě mají mezinárodní souhlas.
3. **Boje v zastavěném prostoru (FIBUA - Fighting In Build Up Areas)** tvoří podstatu (základ) společných taktických bojů, obvykle vedených ve všeobecných nebo regionálních válkách. Historickým příkladem byl boj o Stalingrad nebo Berlín, kde zákony uplatněné v ozbrojeném konfliktu byly v souladu s ženevskými protokoly. Zahraniční literatura používá ještě pojem „obrana v zastavěném prostoru“ (DIBUA - Defence in Build Up Areas) a „vojenské operace v zastavěném terénu“ (MOUT - Military Operations in Urban Terrain). Zatím tyto pojmy nejsou u nás tolik používány a zažity.

V Armádě České republiky se bojem v zastavěných prostorech (městech, osadách) zabývá zejména Polní řád pozemních sil AČR (Všeob-Ř-1). Vedení tohoto boje na jednotlivých stupních rozpracovávají jednotlivé bojové předpisy pozemních sil AČR, např. Bojový předpis pozemních sil AČR, část 1 - Mechanizovaná brigáda (Vševojsk-1-2) nebo část 2 - Mechanizovaný prapor (Vševojsk-1-3) apod.

Síly a prostředky AČR mohou být podle konfliktu použity na strategické, operační a taktické úrovni. Široké spektrum ohrožení a z toho vyplývajících činností, včetně jejich možného rozsahu, vede k tomu, že přestává existovat přesně vymezená hranice mezi jednotlivými úrovněmi použití sil. Například i některé taktické činnosti mohou zajišťovat naplňování politicko-strategických cílů.

Středoevropské válčiště, především jeho nezadržitelně narůstající urbanizace, předpokládá provést hlubokou analýzu jak optimální struktury sil AČR z hlediska možných předpokládaných úkolů, tak i charakteristiky prostředí urbanizovaného (zastavěného) prostoru.

Použití sil a prostředků AČR vyžaduje od velitelů a štábů na všech stupních velení politický přehled, odborné znalosti, představu o charakteru budoucích konfliktů a o *vojensko-strategickém a operačním prostředí*. Především proto, že specifika tohoto prostředí důrazně ovlivňují vedení boje, bojové činnosti a operací v zastavěném prostoru.

V současnosti probíhá několik programů zabývajících se tzv. silami 21. století a rozvojem ozbrojených sil, které podporují problematiku vedení operací v zastavěných prostorech.

Program „Síly XXI“ je zaměřen na **restrukturalizaci rozhodujících bojových jednotek pozemního vojska** tj. armádního sboru, divize, brigády a praporu (plán Joint Venture), **restrukturalizaci výcvikových a zabezpečovacích organizací** pozemního vojska (Institucional Army) a digitalizaci systémů velení a výzbroje.

Program je zaměřen přibližně na období do roku 2010. Je řízen Velitelstvím pro výcvik a doktrínu pozemního vojska (TRADOC - Training and Doctrine Command) a podílí se na něm několik laboratoří pro výzkum bojové činnosti.

Dílič výsledky programu jsou prakticky ověřovány v rámci moderních válečných experimentů (AWE - Advanced Warfighting Experiments) zaměřených do budoucna.

Chci zdůraznit, že programy Síly XXI, Víze armády 2010 a Pozemní vojsko budoucnosti vycházejí ze skutečnosti, že rozsah požadovaných změn vyžaduje především změnu přístupu, jakým se budou tyto změny realizovat.

Předchozí zdlouhavé, byrokratické přístupy k řízení programu byly nahrazeny přístupem integrovaným, paralelním, otevřeným, interdisciplinárním a zkráceným, při současné kontrole nákladů v rámci členských států NATO.

Zmíněný program „Pozemní vojsko budoucnosti“, představuje otevřený souhrn různých koncepcí a vizí zaměřených na zvýšení účinnosti pozemního vojska v letech 2010 až 2025.

V této souvislosti zahájené speciální vědecké projekty provádějí výzkum strategických trendů, charakteru válečné činnosti, technologií, vojenské teorie a dalších faktorů, které budou ovlivňovat pozemní vojsko za 10 až 25 let.

Bojová činnost bude stále více ovlivňována růstem městských aglomerací. Předpokládá se, že v roce 2025 bude žít v těchto aglomeracích 80 % obyvatelstva hospodářsky vyspělých zemí a 55 % obyvatelstva rozvojových zemí [1].

Ke zvýšení účinnosti bojové činnosti v městských aglomeracích má přispět, jak z jednotlivých výzkumných studií vyplývá, zejména:

- studium podstaty urbanizovaného prostředí a jeho důsledků pro operační a taktický stupeň velení,

- vymezení metod, taktiky a postupů nutných k použití bojové činnosti v urbanizovaném prostředí,

- výzkum nových technologií, které usnadní vedení manévrové bojové činnosti (k omezení nebo dokonce eliminaci urbanizovaného prostředí na bojovou činnost mají být využity nové průzkumné a navigační prostředky pro zobrazování dat, nové zbraně a munice umožňující vést účinnou střelbu na protivníka ve skrytu, při současném snížení ztrát civilního obyvatelstva a zdokonalené prostředky pro zvýšení pohyblivosti ve složitém třírozměrném prostředí moderní zástavby),

zvýšení důrazu na operační a taktický výcvik v urbanizovaném prostředí (využita přitom má být počítačová simulace a výcvik v reálných podmínkách moderní městské aglomerace, včetně využití městské infrastruktury – podzemní dráha, kanalizace apod.), posouzení důsledku bojové činnosti v urbanizovaném prostředí na organizační strukturu jednotek, která může vést ke změnám ve složení jednotek nebo dokonce k vytvoření nových speciálních jednotek, popř. jednotek dočasného složení a se speciálními úkoly, integrace různých technologických, doktrinárních, organizačních a dalších řešení a myšlenek.

Bojové operace a činnost jednotek v zastavěných prostorech a městských aglomeracích je z velké části založena na mnoholetých historických zkušenostech posledních lokálních konfliktů a výzkumů laboratoří pro výzkum bojové činnosti. Důraz je položen na poslední desetiletí a rozvoj ozbrojených sil ve 21. století. Dílčí výsledky jsou ověřovány v rámci moderních válečných experimentů.

Významných výsledků dosahuje laboratoř námořní pěchoty USA (Virginia) v projektu „METROPOLIS“, zaměřeného svými pokusnými metodami na vývoj taktiky, postupů a procedur při vedení bojové činnosti v zastavěných prostorech. Úspěšně proběhly pokusy na stupních družstvo a četa. V současnosti projekt pokračuje v procesu výzkumu na stupních rota, prapor a účelově vytvářených společných uskupeních.

Na celém světě, zejména v západní Evropě, lze pozorovat, jak se městská zástavba a průmyslová centra rozrůstají co do velikosti, tak i množství. Nabývají na významu především jako centra populace a průmyslu. S množstvím důležitých komunikací měst, městských aglomerací a zastavěných prostorů narůstá jejich vojenský význam, jak v jejich blízkém okolí, tak i v přilehlém terénu poblíž. S přibývajícím šíří vojenských operací (bojové činnosti) jsou hranice dotyku s protivníkem vedené kolem zastavěného prostoru, přímo v prostoru nebo přes něj přecházejí. Z toho vyplývají požadavky, aby vždy bylo precizně vyhodnoceno prostředí bojiště, taktické situace a zvládnutí použití moderní techniky, nových metod, způsobu vedení a řízení operací (bojů) ve městech, městských aglomeracích a zastavěném prostoru.

Vliv urbanizace na vedení bojové činnosti v zastavěném prostředí

Samotný prostor České republiky má všechny znaky střeoevropského prostoru. Je kompaktní a má široce rozvinutou vnitřní infrastrukturu, proto jednotky a útvary musí být všestranně připravovány na bojovou činnost v těchto geografických podmínkách.

Rámcový a souhrnný obor, který se zabývá studiem prostorových jevů, procesů, vztahů je **regionalistika**.

Při hlubším pohledu na prostorové vztahy, procesy, jevy atd. se nemůžeme vyhnout charakteristice prostorového uspořádání společnosti, která úzce souvisí s osídlením a sídelní strukturou určitého území (republika, region, sub-region atd.). Jde o základní východiska, o základní charakteristiky, které nám napomohou pochopit historická i současná specifika naší země i její postavení v rámci Evropy nebo také i z globálnějšího pohledu [2].

Sídlo je základní jednotkou osídlení. Za sídlo považujeme každé obydlené místo, včetně příslušných ploch, které jsou jeho obyvatelstvem bezprostředně využívány. V sídlech se koncentruje obyvatelstvo, vykonává v nich ekonomickou i další činnost. Sídla jsou proto místy

reprodukce života společnosti (demografické, ekonomické apod.). Vyznačují se velkou druhovou, velikostní i funkční rozmanitostí.

Město je historicky mladší, ale dynamičtější složkou struktury osídlení než sídlo. Jde o prostor koncentrace obyvatelstva a nezemědělských aktivit (na poměrně malé ploše). Města jsou větší nebo velká sídla plnící v sídelní struktuře speciální úkoly. V městě je velké seskupení obyvatel, jsou tam různé výrobní i nevýrobní struktury, výstavné i méně výstavné budovy. Vedle svérázné zaměstnanecké struktury se město vyznačuje diferencovaným využitím země, má čtvrtě průmyslové, obchodní, obytné i jiné. Tato různorodost vytváří podmínky i pro silně rozmanitý městský život. V městě je větší možnost společenských styků než na venkově, lepší a všestrannější uspokojování potřeb službami nejrůznějšího druhu. Společenský, politický, ekonomický i kulturní život je tam živější než na venkově.

Města jsou vymezována podle řady hledisek a kritérií. Jako příklad lze uvést historicko-právní hledisko (město obdrželo městská práva), statistické hledisko (za město je považováno každé sídlo, jehož počet přesáhne určitou hranici). Postupně byly údaje pro stanovení města doplňovány o další typické znaky města, byly vytvářeny komplexní (geografická) hlediska, která vychází při hodnocení města z existence určitých vnějších a vnitřních znaků města.

Méně významnější jsou *vnější znaky*:

- soustředění půdorys a vytvoření uzavřeného a zřetelného jádra města,
- větší počet neobývaných budov (továrny, úřady apod.),
- různorodá struktura zastavěné plochy, tj. funkční diferenciacie zastavěné plochy (na části obytné, průmyslové apod.).

Podstatnější jsou *vnitřní znaky* města. Tvoří je:

- vysoký stupeň koncentrace obyvatelstva,
- zaměstnanost obyvatel města v různých ekonomických odvětvích,
- různorodost hospodářských činností a městských funkcí,
- plně vyvinutá středisková funkce města.

Venkovská sídla jsou starší vývojovou formou sídel. Jsou tvořena venkovskými sídelními jednotkami, pro něž je typické propojení obytné části a částí hospodářských (např. stodola, sýpka, stáje, kůlny na zemědělské nářadí). Vzájemný poměr a uspořádání obytných a hospodářských částí má různou podobu a způsobuje regionální rozdíly ve fyziognomii venkovských domů.

S rozvojem urbanizačního procesu ztrácejí některá původně venkovská sídla svůj převládající venkovský charakter. Proto do venkovských sídel v širším pojetí zahrnujeme i sídla, která mají svou původní zemědělskou funkci doplněnou funkcí další - např. obytnou, obslužnou nebo průmyslovou.

Pro tato sídla se používá označení **přechodná sídla** a mají obdobný vnější vzhled jako tradiční venkovská sídla.

Rozdílů v počtu usedlostí se používá k oddělení tří různých velikostních kategorií venkovských sídel - *samot, vísek a vesnic (vsí)* [2].

Samota je izolované obydlí, které má velký odstup od ostatních zemědělských usedlostí. Prostor mezi nimi (samotou a nejbližšími domy) však nesmí vyplňovat plochy příslušející k domu (dvůr, zahrady), ale musí být tvořen plochami jiného hospodářského využití (pole, les, louky).

Víska je seskupení 4–15 (v některých zemích až 20) usedlostí. Plošným rozvojem spojeným s výstavbou dalších domů se může rozrůstat ve vesnici, proto je pokládána za vývojově starší formu některých půdorysných typů vsí.

Vesnice je tvořená větším počtem zemědělských usedlostí. Větší vesnice mají zpravidla několik domů nezemědělského charakteru (škola, domy řemeslníků, kostel, hospoda aj.).

Pro porozumění odlišností a pochopení proměn území je nutné vymezit obsah pojmů, které se v současnosti v souvislosti s územními charakteristikami používají.

Venkovními sídly jsou označovány všechny prostorově oddělené sídelní útvary mimo města. Jinými slovy, vesnice lze charakterizovat jako relativně kompaktní venkovská sídla, která charakterem zástavby, strukturou ploch intravilánu, velikostí staveb a jejich funkčním využitím a také skladbou obyvatelstva a jeho počtem (až do 5000 obyvatel) nemají znaky města.

Venkovské osídlení v užším slova smyslu je pojem, kterým označujeme soustavu venkovských sídel (2000–5000 obyvatel), včetně jejich hierarchizované velikostní a funkční struktury, včetně vzájemných vztahů mezi sídly. Uspořádání území, struktura sídel a krajiny se dostává do stále větší pozornosti společnosti a patří ke globálním problémům soudobého světa.

Územním, demografickým, urbanistickým a ekologickým aspektům struktury sídel, vztahu města a venkova je v našich podmínkách věnována nedostatečná pozornost. Zájem se koncentruje především na otázky urbanizace, městského osídlení, přestavby měst a městských aglomerací.

Urbanizace je spjatá v obecné rovině s pojmem osídlení. Z tohoto pohledu je vymezována jako změna prostorových forem organizace lidské společnosti. Velmi jednoduše je urbanizace spojována s obdobím, kdy hlavní hospodářskou činností lidské společnosti přestávalo být zemědělství a stával se jí průmysl. Pokud je urbanizace charakterizována jako změna prostorových forem organizace společnosti, je tato změna spojována také s prostorovou koncentrací lidských činností i obyvatel, změnami v chování lidí, v jejich motivacích i v kulturních vzorcích, změnami vyvolanými životem v prostředí vyznačujícím se vysokou hustotou obyvatelstva a aktivit vytvářených po staletí.

Důležitým rysem soudobého pojetí urbanizace je skutečnost, že urbanizace je chápána jako komplexní společenský proces, v němž lze rozlišovat jednotlivé stránky tohoto procesu, např. ekonomickou, demograficko-sídelní, sociální a kulturní, přičemž tato hodnotící hlediska mají pouze význam analytický, která umožní postihnout podstatu urbanizace v jejím komplexním výkladu. Je potřebné v této souvislosti uvést, že urbanizace není pouze koncentrací obyvatelstva do měst, nebo pouhým růstem měst, případně vytvářením nových sídelních struktur, ale také změnou v organizaci a struktuře společnosti, změnou v chování, v povaze sociální interakce a v soustavě hodnot.

Charakteristika zastavěného prostoru

Současné **osídlení** je složitý systém, ve kterém jsou sídla navzájem propojená množstvím nejrůznějších vazeb, především dodavatelsko-odběratelskými a kooperačními vztahy materiální výroby, sítí technické infrastruktury, pohybem obyvatelstva za prací, rekreací a službami infrastruktury, ale i šířením a přenosem nejrůznějších typů informací a rozšiřováním inovací.

Systém osídlení má dynamický ráz a rozvíjí se v souladu s místními (územními) podmínkami, z nichž hrají nejvýznamnější roli přírodní (geografické a klimatické) prostředí, historické souvislosti, demografické faktory, ekonomika. Pod termín (pojem) osídlení lze rovněž zahrnout výsledky aktivity člověka v daném území. Ta se projevuje v koncentraci obyvatelstva do sídel, která můžeme rozlišovat podle *velikosti* (malé, střední, velké, metropolitní atd.), a která můžeme charakterizovat určitou ekonomickou činností, jež v sídlech převládá (zemědělství, průmysl, služby apod.).

V dosavadní praxi osídlení charakterizují zejména ukazatele:

- počet obcí,
- průměrná velikost obcí,
- počet obcí rozdílných velikostních skupin,
- počet obcí rozdílných velikostních skupin v závislosti na celkovém počtu obcí,
- počet obyvatelstva bydlícího v obcích jednotlivých velikostních skupin,
- počet obyvatelstva bydlícího v obcích jednotlivých velikostních skupin na celkovém počtu obyvatelstva [2].

V této souvislosti je třeba uvést, že velikost obcí je vyjadřována počtem trvale bydlících obyvatel, popřípadě plošnou rozlohou.

Ze statistického hlediska je důležité pojmově rozlišovat *obce* a *sídla*.

Obce představují základní územně správní jednotky s vymezenými obvody, zahrnují jedno nebo více sídel, mají vlastní právní subjektivitu.

Sídly se naproti tomu rozumějí prostorově oddělené soubory lidských sídlišť, včetně ostatních výrobních a nevýrobních základních fondů, nemají však právní subjektivitu. Z pojetí obcí a sídel je zřejmé, že počet obcí je vždy menší než počet sídel.

Sídelní struktura České republiky v současnosti má tři základní charakteristiky. *První*, velmi důležitou, charakteristikou našeho osídlení je existence velmi husté sítě obydlených míst. *Druhou* charakteristikou jsou krajové difference v jejich hustotě. *Třetí* jsou rozdíly mezi sídly ve venkovském prostoru a sídly v městských a urbanizovaných obvodech. Ve venkovském prostoru jde o promítání historického vývoje, ve městech však z větší míry o promítání administrativních potřeb, které ve svém principu vyšly rovněž ze sídelních poměrů.

Sídla jsou svou rozlohou v průměru poměrně malá území kolem 5 km², na západě země menší, na východě větší. Obojí promítá tisíciletý vývoj osídlení, založený mj. zejména na vývoji feudalismu a později kapitalismu na západě a východě republiky, i když některé další hlubší historické vlivy nelze pominout. Průměrný počet 655 obyvatel v jednom sídle, jenž roste rovněž od západu na východ, je logicky důsledkem vztahu velikosti území a velikosti počtu obyvatelstva [2].

Sídla různých velikostí, resp. lidnatosti se liší téměř ve všech demografických, ekonomických, sociálních a kulturních ukazatelích. Jsou rozdílná také formami bydlení a jeho úrovní, což ovlivňuje mnoho dalších jevů a procesů kromě ekonomických a sociálních, kulturních, také politických a promítají se i do průběhu transformace naší společnosti.

Současná podoba sídel je výsledkem dlouhodobého historického vývoje, v jehož průběhu se na jejich utváření uplatnily nejrůznější vlivy, které se měnily v závislosti na stupni socio-ekonomického rozvoje společnosti.

Velká různorodost sídel, která v současném světě existuje, odráží především rozdílný způsob života jejich obyvatel.

Existují dvě základní kategorie. Je to skupina:

- *venkovská sídla*, která se i nadále rozvíjí zejména na bázi zemědělské výroby,
- *městská sídla*, skupina sídel, se orientuje na funkce nezemědělského charakteru.

Podoba sídel je výsledkem spolupůsobení celé řady faktorů. Můžeme je shrnout do dvou základních skupin a vylénit vliv:

za prvé podmínek přírodního prostředí (tj. klimatu, reliéfu, vegetačního krytu, půd, hydrologických poměrů),

za druhé socioekonomických podmínek,

- faktorů ekonomických a sociálních - stav a struktury výroby, dopravy, služeb, obyvatelstva,
- činitelů obecného charakteru - technická a kulturní vyspělost obyvatelstva, stupeň organizace společnosti, administrativní a politické uspořádání apod. [2].

Přírodní podmínky se nejvíce uplatňují při vzniku sídel, v raných etapách jejich rozvoje a u sídel obyvatelstva žijícího na nízké ekonomické úrovni. S rostoucí ekonomikou a technickou vyspělostí obyvatelstva vliv faktorů přírodního prostředí slábne a stále více se prosazují faktory ekonomické a společenské.

Poměr a počet velikostních typů sídel není v rámci ČR stejně zastoupen. I zde existují krajové (regionální) rozdíly. Souhrnně lze na základě kategorizace velikostí sídel rozeznat tři skupiny krajů: nejvíce jsou urbanizovány bývalé kraje Severočeský a Severomoravský, k nim lze přiřadit i hlavní město Prahu. Středně urbanizovány jsou bývalé kraje Západočeský a Jihočeský a podprůměrně jsou urbanizovány bývalé kraje Východočeský, Jihočeský a Středočeský. Názvy krajů jsou stále diskutovány, respektive měněny, cílem článku je pochopení jednotlivých zastavěných oblastí.

S osídleními velmi těsně souvisí urbanizace. V soudobém světě vystupuje do popředí především územní (prostorový) aspekt urbanizace – vztah města a venkova. Jde o složitý soubor otázek souvisejících s využitím území a uspořádání sídel a krajiny jako výsledku dosavadního rámce rozvoje společenských aktivit, o uspokojování lidských potřeb a utváření způsobu života. Novou aktuálností rozpracování územního aspektu vztahu města a venkova anebo zachování venkovského osídlení vyvolávají např. ekonomické problémy spojené s velkou koncentrací obyvatelstva (spojené i s problémy sociálními a kulturními), vyčerpané zdroje surovin, omezené zdroje technické energie, nedostatek bytů, rostoucí znehodnocování přírodních složek životního prostředí atd.

Města ve světě jsou charakterizována pře-

Obr. 1: Všeobecný model zastavěného prostoru

devším hustotou obyvatelstva a staveb (konstrukcí), různými typy komunikací, viaduktů, sídlišť, jednoduchými i luxusně vystavěnými čtvrtěmi, novodobými veřejně prospěšnými podniky, administrativními a obchodními centry a městskými aglomeracemi apod. Nejvíce zastavěných prostorů se podobá všeobecnému modelu (obr. 1).

Rozdíly v zastavěných prostorech lze nalézt v jejich velikosti, stupních vývoje a stylech.

Nejvíce měst všude ve světě má evropskou charakteristiku. Jde o kombinaci různých ulic, konkrétní a stálé struktury, rozdílných ekonomik a etnických částí (prostory známé jako městské chýše, nebo chudé čtvrtě - oblasti). Po vojenské stránce všechny brání v pohybu (manévru), znesnadňují a omezují komunikaci (spojení).

Přes rozdílnost v rozvoji ekonomiky dané kultury lze pozorovat variantnost výstavby měst, městských aglomerací a zastavěných prostorů. Rozvoj a vývoj jednotlivých států se liší více v stupni a stylu než v jejich struktuře a funkci.

Hlavními *městskými trendy* jsou:

- zařízení bytů a domů na vysoké úrovni,
- zesílení a vyztužení konkrétních staveb (konstrukcí),
- množství nákupních středisek, příslušné průmyslové sklady,
- oddělené budovy,
- předměstí,
- komplexy vilových čtvrtí.

Nemalým problémem, který ovlivňuje v posledních třech dekádách operace v zastavěných prostorech, je prostorová rozpínavost měst. Síla konstrukcí jednotlivých staveb je jenom jedním z příkladů, který ovlivní jaké síly budou použity k bránění nebo útočení na takový prostor. Jiným příkladem je nárůst vilových komplexů, nákupních středisek a průmyslově obchodních prostorů, která se rozkládají na předměstích měst a velkoměst (samosprávních celků).

Obr. 2

Typický městský prostor se skládá z městského jádra, komerčního pásma, jádra periferie, protáhlých vilových čtvrtí (rezidencí), mimo stojících průmyslových center a výše stojících vystavěných prostorů.

Charakteristiky městského prostoru:

- a) V mnohých městech má jádro modernější vývoj než jádro periferie, výsledkem čehož je hodnocení dvou regionů často rozdílné. Současná městská jádra se staví z vysokých konstrukcí, která se různí nejvíce ve výškách (**obr. 2**). Současné plány budování prostorů připouštějí více otevřeného prostoru mezi jednotlivými budovami než v jádrech historické části (starého) města nebo periferie. Vyzvednuté mimo stojící prostory dominují svým stylem jako otevřené konstrukce městských jader.
- b) Po obou stranách hlavních komunikací procházejících zastavěným prostorem se rozvíjejí komerční pásma (řady skladů, obchodů, různých restaurací apod.). Obvykle jde o široké a otevřené ulice. Jde převážně o dvou až třípatrové budovy.
- c) Jádro periferie se skládá z ulic s prodlouženým průčelím z cihel nebo konkrétních budov. V malých městech dosahují výšky budov dvou až tří poschodí, u větších měst jsou budovy o pěti až deseti patrech.
- d) Vinoucí se rezidence a mimo stojící průmyslová centra (prostory), se skládají z nízkých budov (1 až 2 poschodí). Budovy jsou oddělené, rozmístěné nerovnoměrně, podél ulic s množstvím odkrytého prostoru.
- e) Není lehké kategorizovat podzemní systémy ve městech a velkoměstech, které poskytují další rozměr vedení bojů (FIBUA), tak i operací (OBUA). Mnohé evropské domy mají sklepy obvykle různého obsahu a kapacity, vycházejíce z odlišností typů budov. Většina z nich má svůj vlastní odpadový systém, kanalizaci a průchody různého určení (např. vedení kabelů, bezpečnostní východy apod.), které jsou dostatečně dlouhé a často i široké pro využití taktického manévru jednotkami. U některých větších měst je vybudováno metro (podzemní železnice), nebo podzemní kanály řek. Tuto skutečnost je nutné využít především při taktických řešeních (rozhodováních) velitelů při bojích ve městech s využíváním podzemních systémů.
- f) Ve městech, především jejich centrech, nebo historických částech, jsou budovy seřazeny na otevřeném prostoru, neuspořádaně do malých uliček. Mimo město se setkáváme s větším množstvím modernějších a účelněji upravených pozemků.

Osady, na rozdíl od měst, jsou kompaktní, obvykle zahrnují několik ulic s jednou ulicí hlavní a náměstí. Kolem náměstí a hlavní ulice se soustřeďují úřady, restaurace, menší nákupní střediska, obchody apod.

V současné době dochází k poměrně vysokému nárůstu vesnic (osad) co do velikosti i hustoty. I když okolí vesnic tvoří otevřený prostor (zemědělská půda), uvnitř osad je hustota budov pro úkryt dostatečná a i z hlediska konstrukce budov lze tyto výhodně využít pro obranu a její budování.

Civilizační podmínky života na venkově se přiblížily městu a venkov má proti městu stále mnohé přednosti. Do budoucna je třeba zvážit územní, ekonomické a také demografické a ekologické souvislosti a z tohoto hlediska přistupovat k přetváření našich venkovských sídel.

Jedním z nejpodivnějších důsledků války byla změna rolí republikánů a federalistů. Republikáni poučení válkou pobrali trochu vlastenectví a prezident James Medison se naučil federalismu a připustil, že armáda a námořnictvo se hodí i v době míru.

Občanská válka Unie proti Konfederaci (1861-1865) byla zahájena ostřelováním posádky Unie ve Fort Sumter. Po více než třech hodinách, kdy posádce došla munice, pevnost kapitulovala. Lincoln vyzval loajální státy, aby dodaly 75 000 členů domobrany. Náborová střediska přijímala dobrovolníky, začaly vznikat ohromné armády na Severu i Jihu.

Růst válečného úsilí přivedl po roce obě strany k nutnosti doplnit vojska zavedením *branné povinnosti*. Povinné odvody jako první zavedla Konfederace, zákonem ze 16. 4. 1862. Odvodní povinnost měli všichni bílí občané v rozmezí 18 až 35 let a to na tři roky služby. O pět měsíců se horní věková hranice rozšířila na 45 let a v roce 1864 se zákon rozšířil na všechny muže od 17 do 50 let. Odvodu se dalo vyhnout dodáním náhradníka, který nebyl v odvodním věku, nebo složením 500 dolarů. Výjimky byly uděleny i těm kdo zastávali klíčová místa v civilním životě. Sever zavedl povinné odvody až v březnu 1863, pro muže ve věku 20 až 45 let, obdobně jako na Jihu odvedení mohli najít náhradníka nebo zaplatit 300 dolarů. Na severu armáda získala 46 000 odvedenců a 116 000 náhradníků což tvořilo přibližně 6 % stavu ozbrojených sil Unie.

Uplatňování zákonů o povinné službě bylo omezené. Na obou stranách vznikaly bouře proti odvodům.

Za první světové války prezident Woodrow Wilson v roce 1914 požádal ministerstvo války a námořnictví o předběžné návrhy a v prosinci ve výroční zprávě upozornil na budoucí požadavky Kongres. Odezvou byla diskuze o připravenosti, ta měla do jednomyslnosti daleko. Wilson byl nakonec nucen přistoupit na kompromis mezi zastánci rozšíření armády podléhající federální vládě a obhájci tradiční občanské armády. Zákon o národní obraně z 3. 6. 1916 zvýšil počet pravidelné armády z 90 000 na 175 000 a umožnil její postupné rozšíření na 223 000. Schválil také národní gardu v počtu 440 000, zajistil její výcvik a uvolnil federální prostředky na letní výcvikové tábory civilistů.

Když vstupovaly USA do války jejich ozbrojené síly měly 379 000 mužů pravidelné armády a národní gardy. Na konci války to bylo 3,7 milionu. Potřeby zvyšovat počty ozbrojených sil vedla Wilsona k myšlence zavést všeobecnou brannou povinnost. Podle zákona o tzv. *výběrové službě* z 18. 5. 1917 tato povinnost byla pro muže od 21 do 30 let (později od 18 do 40 let).

Za druhé světové války měly USA z počátku snahu zůstat stranou evropských konfliktů a ještě více se izolovat. Avšak v roce 1940 po porážce Francie se ocitla Británie sama. Winston Churchill britskému parlamentu vdechl ducha vzdoru. Poté, co Hitler vrhl své letectvo proti Británii, se zdála být zranitelná i sama Amerika. Prezident Franklin D. Roosevelt žádal Kongres o zvýšení rozpočtu na obranu. Na Churchillovo volání po amerických vojenských dodávkách ministerstva války a námořnictva USA uvolnily zásoby zbraní, letadel a střeliva pro Británii. K boji proti ponorkám dostali Britové padesát „*vysloužilých*“ torpédoborců výměnou za 99roční pronájem základen na Newfoundlandu, Bermudách a dalších ostrovech v Karibském moři. O dva týdny později, 16. 9. 1940, schválil Kongres poprvé v americké historii **brannou povinnost v době míru**. Týkala se všech mužů od 21 do 35 let k roční vojenské službě. Do 30. 6. 1941 se početní stav armády zvýšil na více než 1,4 milionu mužů. Po útoku na Pearl Harbor Kongres rychle rozhodl, že povinnost vojenské služby bude platit ještě šest měsíců po skončení války, vztahovala se na muže od 18 do 45 let. Celkem sloužilo v ozbrojených silách během války více než 15 milionů amerických mužů a žen.

Ve vietnamská válce přebírali američtí prezidenti závazek, že nedopustí, aby komunisté převzali moc v Jižním Vietnamu. Angažovanost USA z původně vojenských poradců přešla na regulérní bojová vojska. Jak rostly bojové operace, rostl i počet amerických ztrát, které oznamovaly každý týden noční zprávy. Válka i přes používané moderní bojové prostředky byla charakterem podobná první světové válce. Byla to *opotřebovávácí válka*.

Američané v ní nedokázali v tradičním slova smyslu zvítězit. Cílem Ameriky nebylo vyhrát válku, tedy dobýt nepřátelské území, ale pouze zabránit Severnímu Vietnamu a vietkongu, aby válku vyhrál. Pochopení americké veřejnosti ochablo dříve než odhodlání vůdců Severního Vietnamu snášet oběti. Válka ve Vietnamu byla první, jejíž hrůzy přenášela televize, říkalo se jí „válka v obývacím pokoji“. Na amerických univerzitách se v roce 1965 objevil odpor proti válce. V opotřebovávácí válce byli vietnamští komunisté ve výhodě a ve válce politické vůle taktéž. 31. ledna 1968 vietkong a severovietnamští bojovníci porušili sjednané příměří, dobyly bývalé císařské hlavní město Hue ve středním Vietnamu a zmocnili se amerického velvyslanectví v Saigonu na jihu. Americké a jihovietnamské ozbrojené síly během několika dnů provedly zničující odvetný úder.

Ve vietnamské válce bojovala pravidelná armáda USA tvořená profesionálními vojáky a odvedenými vojáky základní služby. S růstem angažovanosti USA ve vietnamské válce rostla i míra ohrožení mladých lidí, že budou nuceni účastnit se na této nepopulární válce. To vyvolalo silný odpor a organizaci řady protestních akcí především z řad studentů. Největší ztrátou pro USA byl psychologický vliv války na americkou veřejnost.

Časopisy *Time* a *Newsweek* vyrukovaly s úvodníky, ve kterých požadovaly stažení americké armády. Walter Cronkite, nestor amerických televizních reportérů, před diváky přiznal, „že už nevěří, že válku lze vyhrát“. Prezident Lyndon B. Johnson na to prý řekl: „*Jestli jsem ztratil Waltra je po všem, tím jsem ztratil průměrného občana.*“

31. března 1968 prezident oznámil dočasné zastavení bombardování a obnovení jednání na téma příměří. V době nejvyšší angažovanosti v roce 1969 měly USA ve Vietnamu 540 000 mužů. Postupně byly jednotky stahovány až na 50 000 mužů v roce 1973. K uklidnění domácí veřejnosti prezident Nixon v roce 1969 zavedl zvláštní tzv. loterijní systém odvodů, v něm byli odvedeni jen ti, kteří měli nízká čísla.

Po zhodnocení výsledků války jeden ze závěrů byl: „**Do řešení konfliktů je třeba zapojit celou zemi, zajistit podporu armády celým národem – všemi skupinami obyvatelstva**“. Tento úkol USA plní dosud použitím profesionální armády, která zabezpečuje úkoly vždy spolu s národní gardou a všeobecnými zálohami. Od té doby byla profesionální vojska USA použita samostatně jen výjimečně, a to ve speciálních operacích (Grenada, Panama).

Rusko

Severní válka se Švédskem o Balt (1700-1721) byla zahájena obléháním Narvy 40 000 ruským vojskem, které bylo postaveno z drobné služební šlechty. Švédský král Karel XII. s 8500 muži ruské vojsko porazil. Jeho úplnému zničení zabránil houževnatý odpor obou carských pluků a také to, že král Karel XII. nepronásledoval prchající Rusy v přesvědčení, že ruské vojsko již neexistuje. Carská armáda se prakticky rozpadla, díky tomu se zachránilo na 23 000 vojáků, kteří se rozprchli a samostatně se vrátili do Ruska. Král Karel XII. po vítězství u Narvy se obrátil celou silou proti vojskům Augusta II., čímž poskytl carovi velkorysý oddech k formování nových sil.

Car Petr I. (Veliký) toho ihned využil k mobilizaci vnitřních sil. Byla zkonfiskována čtvrtina všech církevních a klášterních zvonů z nichž bylo již v roce 1701 odlito 300 nových děl. Po celé říši byly nařízeny *rozsáhlé odvody*, a téměř všechny prostředky byly soustředěny na budování velké pravidelné armády. Její sociální složení se začíná podstatně lišit od někdejší zemské hotovosti.

Služba v armádě byla důsledně nadřazena civilní službě. V této době byly položeny základy výjimečnému postavení armády, která již trvale zůstala preferovanou složkou ruské společnosti. Petrova vláda neměla peníze na platy úředníků a cizích ministrů, ale důsledně vyplácela žold. Výdaje na armádu v roce 1725 tvořily dvě třetiny všech státních výdajů.

Vysloužilí vojáci a důstojníci dostávaly úřady v civilní správě nebo byli posíláni „na živěn“ do klášterů, jimž byla uložena povinnost o invalidy a vysloužilce pečovat. Petr se tu přidržel známé zásady, „morálka každé armády závisí na péči o své raněné a vysloužilce“.

Výsledkem mobilizace sil říše bylo to, že Rusko záhy mělo pravidelnou, dobře vyzbrojenou armádu „evropského vzoru“ založené na principu **odvodní povinnosti**. Tím došlo ke změně poměru sil, o níž král Karel XII. a jeho generálové neměli zatím ještě ani tušení, záhy se o ní přesvědčili. Již v prosinci 1701 vojska B. P. Šeremetěva porazila v Livonsku oddíly generála Lippenbacha (3000 pobitých, 350 zajatých Švédů). Šeremetěv za sebou nechal mrtvou krajinu.

Za první světové války se Rusku do války chtělo i nechtělo. V mezivládních jednáních vystupovalo jako sebevědomá velmoc, ale na válku připraveno nebylo. Po atentátu v Sarajevu se snažilo Srbsko přimět k ústupkům. Rakousko-Uhersko však pod tlakem Německa srbské kroky k urovnání konfliktu odmítlo a 29. července 1914 napadlo Bělehrad. Rusko vyhlásilo mobilizaci, Německo mu 1. srpna a Rakousko-Uhersko 6. srpna vypovědělo válku.

Ruská veřejnost reagovala na válku jednoznačně. V podstatě slíbila vládě bezpodmínečnou podporu. 2. 8. 1914 tisíce lidí holdovalo carovi na kolenou před Zimním palácem. Car Mikuláš II. jim složil „svatý slib“, že neuzavře mír, dokud jediný nepřítel zůstane na ruské půdě.

Vývoj však byl jiný. Ruská armáda byla nedostatečně vyzbrojena, velitelský sbor byl nefunkční, vládní byrokracie byla zkorumpována a dopouštěla se diletantských chyb. Např. překotná mobilizace rozvrátila zázemí a přeplnila frontu neupotřebitelnými lidmi. Ruská armáda byla schopna se postavit jen armádám rozpadajících se říší (perské, čínské). Armádám vyspělých států mohla čelit jen svou početností. A v době hromadného zavedení strojních pušek a děl to již nebyla rozhodující výhoda. O vyhlídkách ruské armády svědčí i závěr zprávy o vojenských debaklech na frontě, kterou ministr války Polivanov 4. 8. 1915 končil slovy: „*Důvěřuji neschůdným prostranstvím, širým bažinám a milosti sv. Mikuláše Mirtlikijského, ochránce Svaté Rusi.*“

V období mezi světovými válkami se vývoj překotně měnil. Po vítězství v občanské válce a po porážce zahraničních interventů se v Sovětském svazu vytvořily předpoklady a možnosti zahájit „mírovou výstavbu socialistické společnosti“. Ve vojenské oblasti se přikročilo k přechodu ozbrojených sil z válečného na mírový stav. Mezi první opatření bylo snížení početního stavu armády z 5 500 000 osob na 562 000 osob do konce roku 1924. Demobilizace tak velkého počtu příslušníků armády měla za následek snižování úrovně bojové síly vojsk. Proto bylo přistoupeno v letech 1924 až 1925 k vojenské reformě.

Jedním z nejdůležitějších výsledků vojenské reformy bylo zavedení **smíšeného systému doplňování armády**. Část armády tvořila tzv. *kádrová vojska*, většinou dislokovaná v pohraničních vojenských okruzích. Patřily k nim i speciální druhy vojsk a vojenské námořnictvo. Další

část armády tvořily svazky a útvary *teritoriálně-miliční*. I ty měly přibližně 20 % početních stavů v rámci kádrových vojsk, zbylých přibližně 80 % bylo stavěno ze zálohy. Výcvik záloh u těchto útvarů a svazků se uskutečňoval po dobu jednoho až tří měsíců každoročně v průběhu pěti let. Smíšený systém doplňování armády měl řadu nedostatků, ale zabezpečoval určitý stupeň bojové připravenosti a umožňoval připravit rozsáhlé zálohy.

Význačným vojenským teoretikem Borisem Michajlovičem Šapošnikovem (maršál, náč. gen. štábu, nám. lid. komisaře obrany) jsou v třetí části knihy „Mozek armády“ shrnuty a vysvětlována otázky mobilizace.

Jádro teorie mobilizace podle Šapošnikova je následující:

1. K vítězství ve válce je nezbytné nejen úsilí celé armády, ale i celé země, všeho obyvatelstva, průmyslu, dopravy, zemědělství atd.
2. Země nemůže být ve stavu trvalé a úplné připravenosti k válce a nemůže vydávat všechny své síly na její přípravu. V mírové době musí armáda a vojenský průmysl dělat minimum. Je však nutné připravovat zemi, její lid, řídicí aparát, průmysl, dopravu, zemědělství, spoje, ideologický aparát atd. na maximálně rychlý a maximálně úplný přechod z mírového režimu na režim válečný.
3. Mobilizace – to je převedení celé společnosti z mírového stavu do válečného. Mobilizace je nezvratná a definitivní.
4. Mobilizace a válka jsou neoddělitelné. Jakmile jste zahájili mobilizaci zahájil ji i protivník.
5. S mobilizací se nežertuje. Budete-li často ohrožovat sousedy skončí to špatně pro vás.
6. Když jste se rozhodli pro mobilizaci, musíte rozhodně pokračovat až do konce a začít válku.
7. Mobilizace nemůže být částečná. Otázka stojí takto: ano, nebo ne. Převedeme veškerý státní aparát, průmysl, dopravu, ozbrojené síly, obyvatelstvo a všechny státní zdroje na válečné potřeby, nebo nepřevedeme?

Podle Šapošnikova není mobilizace pouhou známkou války, je to válka sama. Rozkaz vlády o vyhlášení mobilizace to je fakticky vyhlášení války. V současných podmínkách (*mezi dvěma válkami*) musí stát provádějící mobilizaci být už pevně rozhodnut, že povede válku. Obecnou mobilizací se rozumí taková skutečnost, že již nemůže být návrat do mírové situace. Za smysluplný způsob mobilizace Šapošnikov pokládá pouze všeobecnou mobilizaci jako napětí všech sil a prostředků nezbytných k dosažení vítězství.

Tato teorie vycházela z názorů tehdejší doby. Z období mezi dvěma světovými válkami, kdy krize vznikaly a řešily se především mezi státy nebo koalicemi států, kdy existovaly jak státy demokratické, tak totalitní, kdy k řešení krizí se předpokládalo také vedení totální války.

Závěr

Z uvedených příkladů lze zobecnit některé závěry týkající se budování armád potřebných k splnění vojensko-politických cílů.

- budování armád vychází z konkrétních společenských a historických podmínek,
- k prosazování svých vojensko-politických cílů pro potřeby války stát rozvíjí svou armádu na válečnou organizaci (k tomu si v míru pro doplnění osobami vytváří systém tvorby a přípravy záloh – zálohy jsou páteří armád ve válkách),

- pravidelnou armádu i zálohy stát všestranně zabezpečuje nejmodernější výzbrojí technikou a materiálem (kvalitu záloh nelze nahradit kvantitou),
- ve válkách stát prosazuje své vojensko-politické cíle mobilizací, která se týká celého státu, všech občanů, všech rezortů, včetně rezortu obrany,
- pro kvalitní plnění válečných úloh stát zajišťuje péči o veterány,

Při budování profesionální armády, které vychází ze změněných společenských podmínek ve státě i v Evropě, jedním z pilířů bude i příprava občanů k podílu na zajištění bezpečnosti. Jeho součástí bude i vytvoření reálného systému odvodů občanů, jejich přijetí do činné služby a příprava k použití v ozbrojených záparech. Pokud se stát bude připravovat na mimořádná opatření, tato povinnost občanů nemůže být pouze dobrovolná.

Použitá literatura:

- HRONSKÝ M., KRIVÁ A., ČAPLOVIČ M. *Vojenské dějiny Slovenska IV*. Bratislava: M0 SR, 1996.
- JOHNSON P. *Zrození moderní doby – Devatenácté století*. Překl. Šustrová P. Praha: Academia, 1998.
- Sovětskaja vojennaja encyklopedia*. 3 díl. Kolektiv. Moskva: Vojenizdat, 1976.
- KOLLÁR P. a kol. *Dějiny vojen a vojenského umění*. Praha: Naše vojsko, 1989.
- NĚMEC I. a kol. *Mobilizační rozvíjení OS ČR v podmínkách transformace AČR (Studie)*. Brno: VA v Brně, 1999.
- NĚMEC P. Několik poznámek k mobilizaci. *Sborník VA v Brně z Konference-BoMoPo AČR na počátku 21. století*. Brno: VA v Brně, 2002, s. 37-39.
- SUVOROV V. (Rezun V. B.). *Den „M“ – Kdy začala druhá světová válka*. Překl. Jelínková J. Brno: JOTA, 1996.
- ŠVANKMAJER M., VEBER V., SLÁDEK Z., MOULIS V. *Dějiny Ruska*. Praha: NLN s. r. o., 1995.
- TINDALL G. B., SHI D. E. *Dějiny států – USA*. Překl. kolektiv. Praha: NLN s.r.o., 1994.

Jen jako dílčí, nicméně podstatný úkol vidím např. zahájení debaty o vlastenectví, o občanském vědomí společné odpovědnosti za obranu a ochranu země, která chce mít jen a pouze profesionální armádu. To, co nazývám obrannou politikou, dotýká se však také dosud absentujících vládních kroků, které by směřovaly k záchraně zbytků obranného průmyslu a na odstraňování negativních sociálně ekonomických důsledků odchodu vojenských posádek z posádkových měst.

Stručně řečeno: to, o č tu jde, není primárně přestavba armády, je to úkol těžší a dlouhodobější. Jde o proces, v němž armáda a její proměna je pouze jedním z mnoha faktorů. Přestavba armády musí být chápána jako výsledek komplexně pojatého procesu vytváření naší obranné politiky v těsné kooperaci se spojenci.

Lubomír Dobrovský,
Najděme smysl armády
MF Dnes, 10. 10. 2003